

QORAQALPOQLARNING CHORVACHILIK BILAN BOG'LIQ ISHONCHLARI VA MAROSIMLARI Seytmuratov O.S.

Chorvachilik bilan bog'liq e'tiqod va marosimlar qoraqalpoqlar madaniyatining eng qadimiy va barqaror sohalaridan birini tashkil etadi. Asrlar davomida chorvachilik amaliyoti nafaqat iqtisodiy, balki jamoaning ramziy makonini ham shakllantirgan: chorva homiylariga sig'inish (pirilar), mozorlar, olov bilan tozalash marosimlari, birinchi o'tlatish va to'ng'ichlik marosimlari, taqiq va ta'qiqilar tizimi - bularning barchasi podani himoya qilish, reproduktiv va xo'jalik jarayonlarini tartibga solish vositasi sifatida xizmat qilgan.

Qoraqalpoqlarda har bir turdagi uy hayvonlarining o'z homiysi (piri) bor, degan e'tiqod mavjud. Masalan, tuya homiysi Oysilqora bo'lib, uning maqbarasi Beruniy tumani hududidagi Sultonuzdog' tog'larida joylashgan. Qoramollarni Zangibobo piri qo'riqlaydi, uning maqbarasi Nukus tumani Qorator qishlog'ida joylashgan. Otning o'z homiysi - Jilqishi ota bor, qo'y va echkilar esa Shopan ota himoyasida bo'lib, uning mozorining joylashuvi noma'lumligicha qolmoqda. Ba'zi qariyalar buni Shopan ota umuman o'zini odamlarga ko'rsatmasligi bilan izohlashgan. Qoraqalpoqlarda quyidagi maqol bor:

Shopan ota shokka kelmes, / Alakarga okka kelmes[1,183].

Har bir qoramol turida o'z homiysi borligi qoraqalpoq chorvadorlari xotirasida hozir ham saqlanib qolgan[17,1-2].

Bunday e'tiqodlar Markaziy Osiyoning boshqa xalqlarida ham bo'lgan. O'zbeklarda qo'ychilikning homiysi Cho'pon ota, echkichilikning homiysi Chechan ota, qoramol boquvchilarni esa Zangi ota himoya qiladi [3,183]. Qozoqlarda qo'ylarga Shopan ota, qoramollarga Zengi bobo, otlarga Qambar ota, tuyalarga Oysil qora, echkilarga esa Seksek ota homiylik qiladi [2,243]. Qirg'izlarda echkilarning homiysi Chichan-Ota hisoblanadi, ammo qirg'izlar echkilarga alohida e'tibor bermagani uchun unga kam murojaat qilishadi. Zengi-Baba, shuningdek, qoramolning "xo'jayini" vazifasini bajaradi va ular uchun umumiy nom sifatida ishlatiladi [4,120]. Turkmanlarda Zengi bobo (turkiycha "qora", "qora bobo", ajdod) qoramol va sigir boqadigan cho'ponlarning piri (himoachisi) hisoblanadi [5,403]. Respondentlardan birining ta'kidlashicha, Jilqishi otadan tashqari Edigey ham otlarning homiysi hisoblanadi. Otlar kasal bo'lib qolganda ham Edigega yordam so'rab murojaat qilishadi. Buning uchun chorva mollari uning improvizatsiya qilingan mozori atrofida aylantiriladi. Bundan tashqari, marhum ota-bobolar sharafiga suralar o'qiymiz. Ba'zida ot sovqotib, sanchiqlar paydo bo'ladi, yoki siydik chiqarish bilan bog'liq muammolar paydo bo'ladi, yoki ichak buralishi sodir bo'ladi. Ana shunday hollarda Edigeyning improvizatsiya qilingan mozorini aylanib chiqishadi[16,1-3].

Ma'lum "muqaddas" joylar, mozorlar mavjud bo'lib, ularning atrofida epidemiya va o'limlar davrida chorva mollari haydash bilan bog'liq marosimlar o'tkazilgan. Masalan, yirik shoxli mollar kasal bo'lib, nobud bo'la boshlasa, ularni Nukus tumanidagi To'xtaw tepaligida joylashgan Umarxo'ja maqbarasi atrofida yoki Xo'jayli tumanidagi Ma'lumxon solu qabristonidagi Jo'mart kasbob tepaligi atrofida haydashgan. Kasallangan tuyalarni Sultonuzdog'dagi Sultonbob (Oysilqora) mozori atrofida olib borishardi.

Chorvachilik bilan bog'liq marosimlarning asosiy maqsadi hayvonlarning ko'payishi, salomatligini ta'minlash, sut sog'ib olishni ko'paytirish va umuman chorvachilik mahsuldorligini oshirishga qaratilgan sehrli amaliyotlar bo'lgan.

Qoraqalpoqlarda chorvachilik mavsumiy, yaylov xarakteriga ega bo'lgan. *Jaylaw* (yoki otar) deb nomlangan yozgi yaylovlarga o'tish may oyining boshlarida amalga oshirilgan. Farg'ona vodiysi o'zbeklaridan farqli o'laroq, qoraqalpoqlarda chorvani bahorgi va yozgi yaylovlarga haydab chiqarish bilan bog'liq maxsus marosimlar saqlanib qolmagan, ular *cho'richiqal* (qorshun) qushidan keyin boshlangan. Ushbu qushlarning uchib kelishi aprel oyining o'rtalarida sodir bo'ladi, bu havoning sezilarli darajada isib ketishi va tog'oldi yaylovlari chorva mollari boqish uchun sharoit yaratilishiga to'g'ri keladi [1,453].

Chorva mollari birinchi marta yaylovlarga haydab kelish bilan bog'liq ba'zi marosimlar aholi xotirasida saqlanib qolgan. Buning uchun ma'lum, eng qulay kun, odatda chorshanba yoki juma tanlanardi [1,178]; o'zbeklar chorshanba va shanba kunlarini afzal ko'rishgan. [6,453] Mollarni yaylovga chiqarishdan oldin uy egasi va bekasi odatda bug'doy yoki arpa donini olib, hayvonlarga sepib qo'yishgan. Bu marosim "*shashiw*" deb atalib, mo'l-ko'l nasl qoldirishni ko'zda tutgan, chunki donning mo'l-ko'lligi ham naslning mo'l-ko'lligiga olib kelishi kerak edi. [1,178] O'zbeklarda cho'ponlardan biri butun podani aylanib, qora kuchlarni o't bilan haydab chiqardi. Mollarni qo'tonlardan haydab chiqarishda ularni buzilishdan yoki ko'zdan saqlash uchun marosim o'tlari isiriq (*adiraspan*, *Péganum ha'rmala*) bilan dudlangan. [7,200] Olovning homiylik kuchi bilan bog'liq bu an'ana qoraqalpoqlarning *jaylaw*'ga mol haydash boshlanishidan oldin o'tkazilgan marosimi bilan hamohangdir. Ovulning tashqarisidagi ikki joyda uran-homiy olovi hisoblangan gulxanlar yoqilib, ularga tuz tashlanadi va bu gulxanlar orasidan ayollar yozgi ta'tilga chiqayotgan mollarni haydab o'tishadi. So'ngra gulxanlar orasidan uchish uchun ketayotgan aravani olib o'tishdi. Ushbu marosim chorva mollari turli xavflardan, masalan, kasalliklar va yirtqichlar, masalan, bo'rilar yoki yo'lbarslar hujumidan himoya qilish uchun amalga oshirilgan. Olov bilan tozalash ko'plab chorvador xalqlar orasida keng tarqalgan. Qozoqlarda birinchi o'tlatish bilan bog'liq an'analar ham bo'lgan. Bahorda chorva mollari qishlovdan jaylaga ko'chib o'tganda, ko'chmanchilikda ta'qib qilishi mumkin bo'lgan "*harom kuch*"dan qochish uchun bir necha joyda o't yoqib, mollarni gulxanlar orasiga haydab ketishgan.

Kech kuzda qishlovga qaytishda mollar go'yo u erda yozda qo'nim topgan "yovuz ruhlarni" haydab chiqarish uchun dudlangan. Bu olov bilan tozalanish marosimi "*alas*, *alastaw*" deb atalgan. Qozoqlarda ham xuddi shunday olov bilan poklanish marosimi bo'lgan [7,264]. O'zbeklarda ham olovdan poklanish marosimi mavjud bo'lgan [8,126]. Turkmanlar birinchi marta qo'ylar suruvdan ko'chirilganda, ularni qo'zichoqlari va qolgan mollari bilan birga gulxanlar orasiga

haydab yuborishgan. Bundan tashqari, erkaklar mollardan falokat va kasalliklarni haydash uchun miltiqdan o'q uzishgan [9,192-193]. An'anaviy chorvachilikda hayvonlarni tug'ish bilan bog'liq ko'plab marosimlar mavjud. Tug'ish vaqti begona odamlardan ehtiyotkorlik bilan yashirildi. Buzoq tug'ilishi bilan bolalardan biri uning quloqlarini tishlab, oyoqlarini arqon bilan bog'lab qo'yardi. Buzoq birinchi bo'lib bu ishni qilishga ulgurgan bolaning mulki hisoblangan. Sigir yo'ldosh - *shuwni* yeb qo'ymasligini kuzatib turishgan, bundan sigirning suti kamayib ketadi, hayvon kasalanishi va hatto nobud bo'lishi mumkin deb hisoblashgan. So'qim sigir tug'gan joyga ko'milgan. Ko'z tegmasin deb buzoqni uzoq vaqt hech kimga ko'rsatmaslikka harakat qilishardi. Agar buzoq tug'ilganidan bir necha kun o'tgach, o'lib qolsa, uni hovliga, buzoqlar turgan joyga, lekin oyoqlarini teskari qilib ko'mganlar. O'lgan mol "boshqa mollarni ergashtirib ketmasligi uchun" orqasi bilan sudralgan [1,179].

Sigir ikkitadan tuqqan hollarda, yangi tug'ilgan buzoqlar odatda bir necha kun davomida onasining yonida saqlanadi, shundan so'ng ulardan biri katta qarindoshlariga yoki etimlarga beriladi. Qoraqalpoqlarning e'tiqodiga ko'ra, sigir yoki baytal ikkitadan bo'lsa, bir buzoqni muhtojlarga berish, falokatdan qochish kerak [16,1-2]. Bunday holatlar X. Esbergenovning ishlarida yaxshi tasvirlangan bo'lib, u "agar sigir ikkitadan tug'sa, xo'jalik baxtsizlikka duchor bo'ladi, garchi bu ba'zan omadga olib kelishi mumkin" deb ta'kidlaydi. Masalan, u Saimbetov Abdreyimning sigiri egizak bola tug'ib, xo'jaligi qiyin ahvolga tushib qolganini keltiradi. Shu bilan birga, agar egizak omad keltirsa, bu omad mol egasining avlodlariga avloddan-avlodga o'tib, "*sholasiz*" shaklini olgan va "cheksiz boylik"ga olib kelgan [1,179]. An'anaga ko'ra, buzoqlardan biri sadaqa sifatida qurbonlik qilinishi kerak va oluvchi sigir egasi uchun xudo va avliyolarga duo qiladi. Hozirgi chorvadorlar bu odatga amal qilishda davom etmoqdalar, garchi ularning ko'pchiligi uning sabablarini aniq tushuntirib bera olmasalar ham. Masalan, ularning ta'kidlashicha, "qoramolning egiz tug'ilishi juda kam uchraydi va bunday hollarda buzoqlardan biri kimgadir bag'ishlanadi. [15,1-2]" Boshqa respondent quyidagilarni tasdiqlaydi: "Egizak tug'ilganda, ular bir necha kun davomida ona yonida saqlanadi, keyin katta qarindoshlariga yoki etimlarga beriladi". [16,1-2] Ushbu amaliyotlar an'anaviy chorvachilikda chorva mollarni ko'paytirish bilan bog'liq chuqur madaniy ildizlar va sehrli tasavvurlarni ta'kidlaydi.

Qizig'i shundaki, qozoqlarda qo'ylar va yirik hayvonlarda egizaklarni idrok etishda farq bor edi. Agar qo'y ikkitadan olib kelingan bo'lsa, bu serhosillik va farovonlikni ifodalovchi quvonchli voqea hisoblangan. Biroq, egizak sigir, biya yoki tuya kabi yirik hayvonlarda tug'ilganda, bu yomon alomat sifatida qabul qilingan. Shu ma'noda, qozoqlar qoraqalpoqlarga o'xshab, egizaklardan birini kambag'allarga, darbadar darveshlarga berish yoki hatto o'ldirish kerak deb hisoblashgan. X.Arg'inboevning taxminicha, yirik hayvonlarda egizaklardan bunday qo'rqish bir paytlar keng tarqalgan egizaklarga sig'inish va ulardan qo'rqish bilan bog'liq qadimiy qoldiq bo'lishi mumkin [10,197].

Bundan tashqari, qoraqalpoqlar tasavvurida chorvachilik bilan bog'liq ayrim predmetlar avvalgi xo'jayin "qut"dan baxt, boylik va farovonlikni olib ketishga qodir bo'lgan alohida kuch bilan ta'minlangan. Shuning uchun, masalan, mol sotishda tizgin berilmas, ot sotishda jilov berilmas edi. Bu narsalar bilan bog'liq omad va farovonlikni yo'qotmaslik uchun qilingan. Shunday qilib, sut va chorvachilik bilan bog'liq marosim va urf-odatlar nafaqat madaniy qadriyatlarni aks ettirgan, balki hayvonlar salomatligi va ularning egalarining farovonligini saqlashga qaratilgan muhim amaliy maqsadlar bo'lib xizmat qilgan[17,1-2].

Cho'pon hassasi, ayniqsa, bolalar va ayollar kasalliklariga nisbatan sehrli va shifobaxsh xususiyatlarga ega deb hisoblangan. Ayniqsa, bolalar va ayollar hassaga oyoq bosishi yoki unga qo'l tekkizishi mumkin emas, deb hisoblangan. Buni ma'rifatparvarimizning quyidagi so'zlari tasdiqlaydi: "Qadim zamonlardan boshlab ota-bobolarimizda cho'ponning hassasi, *cho'ponning tayag'i*, otning uzdas, *attining juweni*, *qamshi* kabilarni toza saqlash kerak, degan aqida mavjud bo'lgan. Menda bir vaqtlar Chimboyda mashhur bo'lgan juda hurmatli odamga tegishli qamshi saqlanib qolgan. Bu qamchining dastasi tobig'i deb ataladi. Mendagi Juo'en 1979 yilda yasalgan va men uni bolalarimga esdalik uchun qoldirdim". Uni farzandlarimga esdalik uchun qoldirdim. Cho'pon tayog'i chorva mollari kasallanganda davolash maqsadida ishlatiladi, u bilan mollarning biqinlari siypalanadi va cho'pon ota tayog'i deb ataladi. Agar mol kasallansa, qulog'i yonidan yoki venasidan qon olamiz. Qalamtarosh bilan kesib, qon chiqaramiz. Qon oldirishdan keyin hayvon tuzaladi. Yomon qondan tozalanguncha ko'p qon chiqariladi, ba'zi joylarda 700-800 ml atrofida[16,1-2]." Bunday tasavvurlar o'zbeklar orasida keng tarqalgan edi. Sigir yoki boshqa yirik shoxli qoramol kasal bo'lib qolsa, uni mahalliy aholi nazarida "muqaddas" hisoblangan qishloq cho'poni oldiga olib borishgan. Cho'pon hassasi bilan hayvonning qorniga tegib, 3-4 marta ko'tarib turdi yoki do'ppisi, qalpog'i yoki sallasi bilan kasal hayvonni silab qo'ydi[8,129].

Qoraqalpoqlarning an'anaviy e'tiqodiga ko'ra, ko'z tegish (*shámshil*) uy hayvonlarining ko'plab kasalliklarining manbai hisoblangan. Shunday hollar ham bo'ldiki, ko'z shunchalik kuchli bo'lganki, mollarning o'limiga olib kelgan. Ayniqsa, yashil ko'zli odamlardan chiqadigan ko'zlar xavfli hisoblangan. Ko'z tegishining oldini olish uchun turli xil ehtiyot choralari qo'llanilgan: adiraspan yoki chittak uyasi bilan dudlash. Ba'zi hollarda botinkaning tag charmi ham bog'lab qo'yilgan, bu inson hasadini bartaraf etish usuli hisoblangan [16,1-2].

Yoz oylarida yosh mollar ko'pincha quyosh zarbiga uchraydi. Bunday hollarda mollar salqin suvda cho'miladi. Hayvonlar tanasida yara paydo bo'lsa, (*отжарага*) qizdirilgan temir bilan kuydiriladi. Ilgari hayvonlar ko'pincha *ala okpe* deb nomlanuvchi kasallikdan aziyat chekishgan, ammo hozir bu kam uchraydi. Hayvonlarning gijja kasalliklarida ichakni samarali tozalaydigan *qarabaraq* (*Соляноколосник*, *Halóstachys*) dan foydalaniladi. O't-o'lan kam bo'lgan mavsumlarning birida biz qorabaroqlarni boqdik va ularning birortasi ham kasal bo'lmadi [16,1-2]. Shuningdek, ratsional davolash usuli ham mavjud edi: qishda molxona tozalangan, yozda esa, agar mollar kasal bo'lsa, ularni boqish joyi o'zgartirilgan. Hayvonlarning kasalliklari bilan bog'liq an'anaviy e'tiqodlar mavjud edi. Agar mol kasal bo'lib qolsa, uni ko'z tekkan deb hisoblanardi. Hayvonlarda ichak bilan bog'liq muammolar, jumladan, ichak tutilishi, muntazam ravishda

defekatsiya yoki najasning umuman yo'qligi kuzatilishi mumkin. Bunday hollarda dudlash uchun adispan ishlatilgan [15,1-2]. Uy hayvonlarini sotishda xo'jayin hayvonning junidan ozgina olib, qutning egasining oldingi uyidan chiqib ketishiga yo'l qo'ymasdi. Agar ot kasal bo'lib qolsa, egasi qabr yasab, unga xoda qoqqan va uni Yilqishi ota mozori yoki Edige mozori deb atagan. Keyin kasal otni egarlab, "mozor" atrofida aylanib yurar, so'ng uni buzib, otni uyiga olib kelardi.

Ziyofatdan keyin bosh cho'pon yosh yigitning beliga maxsus charm belbog' bog'lab qo'yar, belboqqa barcha anjomlari bilan budka osib qo'yardi. Bosh cho'pon esa yosh cho'ponning qo'liga hassasini uzatarkan: "Cho'pon ota senga madadkor bo'lsin, qo'ylarning ko'payishiga hissa qo'shsin, baxt va farovonlik olib kelsin," - derdi. Yosh cho'pon hassasini uch marta o'pib, peshonasiga qo'ydi, bu bilan u hassa bilan birga oqsoqolning pand-nasihatlarini minnatdorchilik bilan qabul qilayotganini bildiradi [8,127]. Qoraqalpoq cho'ponlarida bu marosim avval qayd etilmagan, bundan tashqari, zamonaviy chorvadorlardan bu haqda ma'lumot olishning imkoni bo'lmagan. Taxmin qilishga jur'at etamanki, bunday marosim qoraqalpoqlarda ham bo'lgan, chunki cho'pon shogirdlari maktabi mavjud bo'lib, bir necha yil davomida yosh cho'pon katta cho'pondan hunar o'rgandi. Shogirdlik bosqichining oxirida, mening nazarimda, bag'ishlov bo'lishi kerak edi.

Maxfiy xususiyatga ega bo'lgan otlar bilan bog'liq buyumlarga ham alohida e'tibor berilgan. Masalan, ot taqasini ko'pincha omad va himoya ramzi sifatida uyga kirish oldidan osib qo'yishgan. Ot jilovi va qamchisi uyda uzoq yillar saqlangan, chunki ularning qaytimi oilani tark etishga olib kelishi mumkin degan ishonch mavjud edi. Ushbu urf-odat va e'tiqodlar o'zbeklar orasida ham keng tarqalgan bo'lib, mintaqa xalqlari o'rtasidagi umumiy madaniy ildizlar va o'zaro aloqalarni ta'kidlaydi [13,23]. X. Esbergenov va T. Atamuratovlarning tadqiqotlarida homilador ayollarning tuya, jayron, quyon va tovuq go'shtini iste'mol qilishi taqiqlanganligi haqida ma'lumotlar keltirilgan [14,124]. Ushbu taqiqlar hozirgi kunda ham saqlanib qolmoqda: ayollar quyon, xo'roz va tuya go'shtini iste'mol qilishdan tiyilishda davom etmoqdalar. Ushbu taqiqlarni buzish bolaning sog'lig'iga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin degan fikr mavjud. Masalan, agar homilador ayol quyon go'shtini iste'mol qilsa, bu quyon labi bilan bola tug'ilishiga olib kelishi mumkin, deb ishoniladi. Xo'roz go'shtini iste'mol qilish, xalq fikriga ko'ra, bolani bezovta qilishi mumkin, bu tez-tez uyg'onish va kechalari yig'lashda namoyon bo'ladi [15,78].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, birinchidan, chorvachilik turli xalqlarning madaniyati va an'alarida chuqur ildiz otgan bo'lib, ularning marosimlari, e'tiqodlari va urf-odatlarida o'z aksini topgan. Ikkinchidan, chorvachilik to'g'risidagi bu tasavvurlar ko'pincha diniy va ma'naviy e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lib, ular chorva mollarini so'yish, go'sht tarqatish va chorvachilik faoliyatining boshqa sohalarida qoida va marosimlarni belgilab beradi. Uchinchidan, go'shtning turli qismlarining nufuzi, mehmonlarning jinsiy va yosh tarkibi, taomning tabiati haqidagi tasavvurlarda xilma-xillik mavjud bo'lib, bu ijtimoiy va madaniy me'yorlar va qadriyatlarni aks ettiradi. Ushbu turli xil g'oyalarni o'rganish bizga chorvachilik va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni yaxshiroq tushunishga, shuningdek, bu qadriyatlarni saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazishga yordam beradi. Olib borilgan tadqiqotlar qoraqalpoqlarning chorvachilik bilan bog'liq e'tiqodiy qarashlari, kultlari va marosim amaliyoti ularning moddiy va nomoddiy madaniyatining muhim qatlami bo'lib qolishini tasdiqladi. Dala materiallari va qiyosiy tahlillar asosida ziyofat homiylari, mavsumiy marosimlar, olov bilan tozalash va tutatish amaliyoti, shuningdek, ko'plab tabu va e'tiqodlar muhim sehrli (chorva mollarini himoya qilish va sog'lomlashtirish) va kommunikativ ijtimoiy funksiyalarni (jamoaviy birdamlikni mustahkamlash va kasbiy bilimlarni uzatish) bajarganligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR

1. Есбергенов Х. Этнография каракалпаков (Материалы и исследования). Ташкент, 1980. Б. 183.
2. Октябрьская И.В., Орынбаев Г.У., Токтабай А.У. Скотоводство. Казахи. Народы и культуры. М., 2021. Б.243.
3. Аширов А.А., Зунунова Г.Ш., Саримсаков А.А. Календарные праздники, обычаи и обряды. Узбеки. Народы и культуры. М., 2011.
4. Жапаров А.З., Эргешов З.Ж., Рахимов Р.М., Ситнянский Г.Ю. Скотоводство. Кыргыз. Народы и культуры. М., 2016. Б.120
5. Мурадов Р.Г. Культные сооружения и святые места. Туркмены. Народы и культуры. М., 2016. Б. 403
6. Аширов А. и др. Календарные праздники, обычаи и обряды // Узбеки. Народы и культуры. М., 2011. Б.453
7. Казахи. Историко-этнографическое исследование. Алматы, 1995. Б. 264.
8. Шаниязов К.Ш. Животноводство//Узбеки. Народы и культуры.М., 2011.Б. 126
9. Басилов В.Н. Хозяйство западных туркмен-ёмудов в дореволюционный период и связанные с ним обряды и верования// Очерки по истории хозяйства народов Средней Азии и Казахстана. Л., 1973. Бб.192-193
10. Аргынбаев Х. Народные обычаи и поверья казахов, связанные со скотоводством Хозяйственно-культурные традиции народов Средней Азии и Казахстана. М., 1975. Б. 197.
11. Морозова А.С. Культура домашнего быта каракалпаков начала XX века (к вопросу этногенеза): Дис. канд. ист. наук. Ташкент, 1954.С. 168// РФФБАН РУз. Инв. № РД-247
12. Васильева Г.П. Туркмены-нохурли // Средне азиатский этнографический сборник. ТИЭ АН СССР. Новая серия. М., 1954. Б.168 Т. XXI. Б.146; Овезов Д.-М. Население долины Чандыра и среднего течения Сумбара. Ашхабад, 1976.Б.151
13. Аширов А.А. Ўзбек халқининг қадимий этикод ва маросимлари. Ташкент, 2007. Б. 23.
14. Есбергенова Х., Атамуратов Т. Традиции и их преобразование в городском быту каракалпаков. Нукус, 1975. Б. 124.
15. Турекеев К. Магические представления каракалпаков, связанные с детской обрядностью // Этнографическое обозрение. 2020. № 5.
16. МДҚ № 2, 2023. Бозатов тумани. Кусканатау овули. Шынжырбаев Максет.
17. МДҚ № 18, 2023. Бозатов тумани. Кок Су ҚФЙ. Ресбергенов Хожабай.
18. МДҚ № 19, 2023. Бозатов тумани. Кок су ҚФЙ. Арзуов Толбай.

Rezyume. Maqola qoraqalpoqlarning chorvachilik bilan bog'liq e'tiqodlari, ichonishlari va marosimlariga bag'ishlangan. Dala yozuvlari materiallari asosida turli xil chorva hayvonlari homiylari panteonini (ishonosh va ular bilan bog'liq mozorlar) rekonstrukciya

qilishga harakat qilingan, mavsumiy va hayotiy marosimlar (birinchi o'tlatish - yaylov, tug'ish va "birinchi sut" marosimlari, olov bilan tozalash va tutatish marosimlari), shuningdek, hayvonlarni profilaktika va davolashning an'anaviy usullari tizimi tasvirlangan.

Kalit so'zlar: chorva homiylariga sig'inish, mol boqish va tug'ish marosimlari, tabu va tumorlar, an'anaviy veterinariya amaliyoti.

Резюме. Статья посвящена верованиям, культам и обрядовой практике каракалпаков, связанных со скотоводческим хозяйством. На материале полевых записей сделана попытка реконструкции пантеона покровителей разных видов скота (пиры и связанные с ними мазары), описаны сезонные и жизненно-циклические ритуалы (первый выпас-жайлау, обряды отела и «первого молока», очистительные обряды огнём и окушивание), а также систему табу и традиционных приемов профилактики и лечения животных.

Ключевые слова: культы покровителей скота, обряды выпаса и отела, табу и обереги, традиционные ветеринарные практики.

Summary. The article is devoted to the beliefs, beliefs, and rituals of the Karakalpaks related to animal husbandry. Based on the materials of field records, an attempt was made to reconstruct the pantheon of patrons of various livestock (ishonosh and associated burial grounds), seasonal and life rituals (first grazing - pasture, birth and "first milk" rituals, fire cleansing and incense rituals), as well as a system of traditional methods of prevention and treatment of animals.

Keywords: cults of animal patrons, grazing and calving rituals, taboos and omens, traditional veterinary practices.
